

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXIII (2015),
Книжка / Issue 2

ПРОТЕСТАНТСКА ПРОПАГАНДА В КАЗАНЛЪК (1871 – 1940 г.)

Николай Атанасов

PROTESTANT PROPAGANDA IN KAZANLAK FROM 1871 TO 1940 YEAR

Nikolay Atanasov

Abstract: After the liberation Protestant churches in the Bulgarian lands lose the protection of the Ottoman Empire and must seek paths of development through direct dialogue with the Bulgarian government. Missionary activity in the nineteenth century entirely determined subject to US policy in Europe and the Balkans, which is actually aimed at providing spiritual, cultural and economic impact. Information on the withdrawal from the middle of the Baptist community are too limited to draw general conclusions about the weakening influence. But it can not deny the fact that members of one of the most devoted to the cause families – Pateva begin to return to the Orthodox faith. On the other hand, as in any community, and the Baptist deviate people with weak nerves or those who have a basic material incentive to members of the Baptist Church. But can not help noting the importance of the fact that the Protestant Church in Kazanlak survives through time and guide their followers to this day.

Key words: Kazanlak, protestant, US policy in Europe and the Balkans, missionary activity.

След Освобождението протестантските църкви в българските земи губят закрилата на Османската империя и трябва да търсят пътища за развитие чрез непосредствен диалог с българските правителства. Мисионерската дейност през XIX век изцяло се подчинява на американската политика в Европа и на Балканите, която всъщност е насочена към осигуряване на духовно, културно и икономическо влияние [Шопов, П. 1974, с. 181].

Тази политика предопределя и позицията на българските делегати в преговорите с протестантските мисионери в Цариград. Нежеланието на представителите на „Евангелски алианс в Англия“ да се ангажират с българския църковен въпрос обезсмисля по-нататъшните преговори в тази насока [Игнатов, П. 2006, с. 49 – 55].

В края на XIX век се забелязва застой в развитието на протестантската пропаганда, който се обяснява с липсата на естествена благоприятна среда. Необходимо е да се подчертае, че Българската православна църква е току-що възродила се и реално стояща далеч от процесите на реформация, които протичат в Европа. Протестантството не съумява да прокара влиянието си поради фактическата липса на компактни маси от чужденци, които да съхраняват своята вяра и да я разпространяват [Игнатов, П. 2006, с. 83 – 84].

От друга страна, голямо облекчение за инославните вероучения дава чл. 40 от Конституцията, в който се оповестява свободата на вероизповедание в Княжество България. Силен стимул за дейността на протестантите дава и изводът от наблюдението на мисионера Уилям Флокен, който смята, че българската църковна йерархия несъмнено ще да наследи недъзите на фанариотите [Трайков, В. 1979, с. 466].

Тези предпоставки дават силна мотивация на съществуващите деноминации – конгрешани и методисти, които вече имат своята история в българските земи, но в същото време привличат вниманието на нови течения като тези на баптисти, петдесятници, адвентисти и други религиозни секти. Православната църква не се примирява с новите религиозни учения, понеже ги определя като лъжовни заблуждения и прави всичко възможно, за да ги неутрализира [Серафим, А. 1992, с. 1].

Въпреки опитите за масова прозелитска дейност, протестантството не постига значими успехи, така както православната мисия. При целия ентузиазъм на религиозната пропаганда, тя всъщност не успява да привлече към християнството нито един народ повече от онези, които вече са подчинени още от православните и католическите мисионери [Кураев, А. 2001, с. 100 – 105]. Това обаче не пречи на протестантите да разпространяват своите идеи сред различни народи и да изискват от последователите си непременно да посещават проповедите на духовните си наставници. Ако православните миряни понякога биват забравени от църковните си водачи, то протестантите не допускат подобно невнимание [Дюлгеро̀в, Д., Цоневски, И. 1937, с. 243]. Евангелистките пастори изискват от своите пасоми да са прилежни в следването на убежденията си и при възможност да внасят църковен десетък, който да подпомага издръжката на религиозната общност. В резултат на тези наблюдения може да се заключи, че е по-лесно да си православен, отколкото да си протестант [Кураев, А. 2001, с. 100 – 105]. Тези условности не възпират хиляди българи да напуснат лоното на ортодоксалната църква и да се обърнат срещу нея, последвайки чужди религиозни учения. Именно заради разколническите прояви тяхното поведение се оприличава със сектантско, тъй като всеки разколник завършва със сектантство [Дюлгеро̀в, Д., Цоневски, И. 1937, с. 243].

В периода 1870 – 1871 г. настъпват важни промени в живота на евангелските общества в българските земи. Основа се Българска мисия (в Европейска Турция), която се отделя от предшественичката си в Цариград. Тази реорганизация засяга значително и старозагорската станция, от която се изтегля протестантското девическо училище. Заедно с мъжкото училище в Пловдив те са прехвърлени в Самоков, който се превръща в главно средище на конгрешанската мисия [Кларк, Дж. 2013, с. 51]. Това решение довежда до отслабване на протестантското влияние в Стара Загора и до пренасочването на някои от мисионерите в околните селища. Като следващ значим център се обособява град Казанлък. Отговорник на мисията там е мисионерът Люис Бонд, който заема мястото на провалилия се Чарлз Морс в старозагорската станция. През 1867 г. работата му е смутена от пътуващия библиотекар Стефан Курдов, който е книгопродавец на библейска литература. Той посещава Казанлък, където разпространява идеите на баптизма, под чието влияние попадат представители на местните фамилии Патеви, Думникови, Къркиланови и др. В периода 1872 – 1882 г. протестантските идеи са приети от около 4–5 семейства, като бройката им според местния краевед Константин Бозвелиев не надвишава две десетици [Бозвелиев, К. 1943, с. 2].

През 1874 г. последователите на евангелизма уреждат една стая в дома на Григорий Думников [Димитрова, Л. 2009, с. 33], в която да организират религиозните си сбирки. На следващата година религиозното протестантско общество наброява 12 души. То си издейства постоянен пастир в лицето на Никола Влаев от американската мисия на конгрешанските църкви. Практически в периода 1867 – 1875 г. конгрешанската деноминация в Казанлък се организира, дисциплинира и обучава относително самостоятелно. Казанлъшките вярващи придобиват навика сами да изследват Писанията и все повече проучват баптистките принципи за кръщението във вода, основано на съзнателна вяра и покаяние. Истинско въодушевление предизвика библейски амбулантен търговец от немски произход – господин Херболд. Той посещава Казанлък през 1875 г. и изиграва решаваща роля при формирането на баптисткото учение, което има своята далечна предтеча¹.

През 1880 г. казанлъшките протестанти се опитват да установят връзка с баптистките централи в чужбина чрез писмо, поместено в статията „Македонският призив се повтаря от самата Македония“, публикувана в германския баптистки вестник „Свидетел на истината“. В нея бившите конгрешани съобщават, че са приели принципите на баптизма преди четири години, но им липсва пастир. Те изпращат апел за съпричастност до германските баптистки деноминации в Тулча, Каталой и Русе, ръководени от Мартин Херингер и Якоб Клунд. Казанлъчани търсят съдействие при изграждането на тяхната църковна община, но отдалечеността на града и пътните разходи изолират религиозната общност. Действащите пастори в българските земи от своя страна представят молбата на казанлъчани на Главната конференция на немския баптистки съюз в Хамбург. През 1880 г. от Русия пристига пастир Иван Каргел, който се установява в Русе. Не е ясно дали той знае за проблемите на казан-

¹ Баптизмът като религиозно учение се заражда през 1633 г. в Англия, когато група лица, които искат да приемат кръщението чрез потапяне, се отделят от индепендънтите начело с проповедника Джон Спилсбъри. През 1631 г. проповедник Роджър Уилям намира последователи в Роуд Айлънд, където се образува първата община в Америка, състояща се от 12 души. Вероизповеданието няма първоначален успех, но през осемнадесети век се засилва, а през 1825 г. намира прием и в германските земи. Там се развива под водачеството на Йохан Герхард Онкен, който го разпространява из цяла Европа [вж.: Христианство, Енци. сл., I, с. 160 – 161].

лъшките баптисти, но неговата дейност се оказва знакова за развитието на общността в града. Каргел се прехвърля в долината на розите, където на 19 септември 1880 г. извършва водно кръщение на приелите баптизма петима казанлъчани в река Тунджа. Групата е малка, отчасти заради стриктните изисквания, поставени от Ив. Каргел и М. Херингер, а от друга страна, поради влиянието, което все още има конгрешанската деноминация, ръководена от Л. Бонд.

Влиянието на евангелистите е разединено заради догматическите различия на двете църкви. Конгрешаните възприемат кръщението в ранна детска възраст, докато баптистите извършват такова само на възрастни [Асенов, Б. 1998, с. 151], понеже смятат, че малките деца нямат лична вяра и не могат да свидетелстват за Христос. Кръщенето е заключителният етап от приемането на вярващия в баптисткото общество. Кандидатът е подлаган на изпитателен срок от една-две години. През това време изучава основите на учението, като преминава през първите два етапа – „покаяние” и „обръщение към вярата” [Митев, Д. 2003, с. 160]. Отношението на казанлъчани към Ив. Каргел и съпругата му Ана е твърде негативно. Семейството пребивава в града от 1880 до 1882 г., когато е принудено да напусне заради дързостта на гражданите, които тормозят всячески баптистките последователи. Освен с противодействието на местното население, Каргел се сблъсква и с влиянието на Бонд, който прави всичко възможно да не допуска разпадането на съботянската деноминация [Николс, Г. 2009].

Сблъсъкът на двете евангелски общности провокира провеждането на годишното заседание на евангелистите от източните конференции в Казанлък през 1882 г. То се провежда през Великденската седмица в двуетажна бейска къща на главната улица. На събора присъстват най-опитните протестантски дейци – американци и българи, които чрез проповеди трябва да насърчат местното население да приеме евангелизма. С ораторските си способности най-силно впечатление прави конгрешанският пастор Иван Тонджаров, но крайният резултат е катастрофален. След заключението на мисионерите, че истинските християни сред местното население са едва осемнадесет души, множеството възнегодува. Слушателите обвиняват мисионерите, че се държат фарисейски, като отричат столетната принадлежност на българския народ към християнската вяра. Тази крайност в проповедта, вместо да спечели доверието на присъстващите, предизвиква негативна реакция, която проваля замисъла на мероприятиято [Бозвелиев, К. 1943, с. 3 – 4].

Въпреки несполучливата развръзка на събора на съборяните, Казанлъшката баптистка църква, която след 1882 г. остава без постоянен пастир, се налага като една от най-добре организирани в страната.

След като семейство Каргел напуска Казанлък, се установява в Русе, където полага основите на независима баптистка църква. Водещо значение в новоосновената общност имат немските пастори, за разлика от религиозните общества в Лом, София и Казанлък. Този факт с времето отдалечава българските баптисти от немските им водачи в Хамбург, тъй като родните баптисти се чувстват пренебрегнати. Това се засвидетелства в петиция на трите български евангелски църкви до Американския баптистки мисионерски съюз (American Baptist Missionary Union), в която се иска директна финансова помощ. Опитът на българските евангелисти да заобикалят Хамбургския комитет е подчертан чрез изтъкването на следните доводи: германците ги пренебрегват при осигуряването на подкрепа за пастори и молитвени храмове, че затрудняват финансирането и отпечатване на българска религиозна литература и че не желаят да приемат български студенти в Хамбургската семинария. Исканията на българските баптисти не остават задоволени, но тяхната сплотеност довежда до създаването на Съюз на българските евангелски баптистки църкви (СБЕЦ) през 1908 г. [Wardin, A. W., Jr. 1991, p. 148 – 151].

През 1895 г. българските баптисти наброяват 95 души, през 1911 г. те са 160, а през 1918 г. достигат 261 членове. Нарастването продължава да бъде бавно, но стабилно. В Северна България съществуват баптистки църкви в Русе, Лом и Берковица, а в Южна България – в София, Казанлък, Чирпан, Стара Загора и Костенец. Към тези основни религиозни центрове има известен брой и прилежащи станции. След Войните за национално обединение (1912 – 1918 г.) обществото на баптистите нараства почти трикратно и достига 700 души [Wardin, A. W., Jr. 1991, p. 152].

В периода 1910 – 1924 г. пастир на казанлъшките баптисти е Сава Лечев от Лом. По време на неговото духовно водачество се построява голяма стая, която служи за молитвен дом. Мястото, върху което е изградено молитвеното помещение, се дарява от члена на Църковното настоятелство – Григор Думников [Гърдев, Х. 1994, с. 6]. Средствата за религиозното здание са осигурени благодарение на усилията на цялата общност. Жените се събират на седенки и изработват различни изделия чрез плетене, бродирание и ръкоделие. Онези, които нямат физическата възможност да се включат в посочените занимания, участват в годишните търгове, като наддават за произведените изделия. Голяма

част от населението се занимава с земеделие и дарява една десета част от продукцията за нуждите на религиозната общност. Тези помощи всъщност са използвани за построяването на храма. Онези от членовете, които работят на заплата, всеки месец внасят десятъка си [Кунчев, М. 1991]. Така баптистката деноминация в Казанлък успява да постига своите цели, но постепенното ѝ разширяване резонно изисквало и по-голямо църковно здание.

През 20-те години започват да се основават младежки и женски религиозни обединения, които пропагандират дейността на баптистката църква [Wardin, A. W., Jr. 1991, p. 152]. През 1921 г. има сведения, че в Казанлък съществуват местни подразделения на детско и женско дружества, в които по различни начини – чрез пеене на песни и помощи, се привлича населението да посещава събиранията. Редовно се държат публични сказки и проповеди от проповедниците Хр. Тончев и Вл. Балатов, които пленяват вниманието на слушателите [ДА – Стара Загора, ф. 407 К, оп. 1, а. е. 46, л. 41 – 42]. През 1920 г. Българската баптистка църква е разпределена към Генералното мисионерско общество на общата баптистка германска конференция на САЩ (днешна северноамериканска баптистка конференция). Тя е ръководена от гл. секретар Уилям Кун, който предприема масирани действия за разширение на мисията [Wardin, A. W., Jr. 1991, p. 152]. В резултат е оказана подкрепа на пастир Евгений Герсименко, който е поканен в Казанлък през 1924 г. и под негово ръководство през 1927 г. започва изграждане на молитвен храм [Wardin, A. W., Jr. 1991, p. 153].

Баптистката общност в Казанлък полага много усилия за построяването на молитвения храм. Членовете на женското дружество „Любов” изработват красиви дантели и облекла, които са разпродавани на пазар, а приходите от тази дейност са внасяни за построяването на църквата. Мъжете пък допринасят за набирането на средства, като секат дърва в планината, които продават на пазара. Баптистката църква е изградена през 1934 г. благодарение на силната дарителска подкрепа от нейните членове и симпатизанти. Ръководството ѝ е поето от пастор Трифон Димитров [Гърдев, Х. 1994, с. 6], а нейната религиозна деноминация наброява 300 – 400 членове, с църковен хор от около 50 – 60 души [Кунчев, М. 1991].

Твърде скоро след най-значимото постижение на баптистката общност – построяването на църковен дом, започва и процесът на нейното вътрешно дестабилизиране. През 1940 г. е регистрирана молба на Стефка Иванова Патева, която иска да премине към православието. Прави впечатление, че молителката е родена през 1909 г. и е възпитана в традициите на баптизма, понеже нейните родственици са едни от пионерите на религиозното учение в града [ДА – Стара Загора, ф. 407 К, оп. 1, 72, л. 30].

Неизменен дълг на всеки член на баптисткото общество е да полага усилия за религиозното възпитание на децата си. Понякога възрастните последователи на учението прилагат грубо насилие над децата си, като ги склоняват да вземат участие в неприемливи за тях младежки дейности. Детското израстване е контролирано и регламентирано чрез провеждането на забави, литературни четения, кръжоци, религиозни пиеси и др., които всъщност имат за цел моделиране на духовния светоглед. Този начин на възпитание трябва да спомогне за изпълнението на две важни задачи. Първата е осигуряване на пълна духовна изолация от света, а втората – да откъсне детето от значими граждански чувства и идеали [Митрохин, Л. 1974, с. 244 – 248].

Въпреки тези мерки не липсват и свидетелства за случаи на напускане на баптистката религиозната общност и възвръщането към православието.

От баптистката църква се отказва и друг представител на същия род – Мария Стефанова, която претърпява духовно осиновяване [Протоиерей Стефан Кючуков, 1939, с. 1 – 15].

Тя споделя, че още от ученическата скамейка се е чувствала изолирана от своите съученици. Това обстоятелство поражда мъка и гнет в сърцето на младата евангелистка и измъчва нейните мисли. В съзнателна възраст М. Стефанова преценява, че няма да следва повече евангелистката църква и ще премине в редовете на православието [ДА – Стара Загора, ф. 407 К, оп. 1, а. е. 72, л. 45].

През 1944 г. е регистрирана молба на Стоян Димитров Христов, жител на град Казанлък, който иска да се откаже от баптистката църква, както са постъпили неговите братя и сестри по-рано [ДА – Стара Загора, ф. 407 К, оп. 1, а. е. 72, л. 66].

Сведенията за оттегляне от средата на баптистката общност са твърде ограничени, за да се направят генерални заключения за отслабващото ѝ влияние. Но не може да се отрече фактът, че членове на един от най-преданите на каузата родове – Патеви, започват да се възвръщат към православната вяра. От друга страна, както във всяка една общност, така и в баптистката се отклоняват личности с по-слаба психика или такива, които имат основно материален стимул да членуват в баптистката църква. Но не може да не се отбележи важността на факта, че протестантската църква в Казанлък оцелява през времето и напътства своите последователи и до днес.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Архивни източници:

ДА – Стара Загора, ф. 407 К, оп. 1.

Публикации:

Асенов, Б. 1998 – Б. Асенов. Религиите и сектите в България. София, 1998. [B. Asenov. Religiite i sektite v Balgariya. Sofia, 1998.]

Бозвелиев, К. 1943 – К. Бозвелиев. Моите спомени. – в-к Искра, година XX, бр. 457, 15 септ. 1943. [K. Bozveliev. Moite spomeni. – v-k Iskra, godina XX, br. 457, 15 sept. 1943.]

Гърдев, Х. 1994 – Х. Гърдев. Домът ми ще се нарече молитвен дом. – В-к Искра, бр. 67, 8 ноември, 1994. [H. Gardev. Domat mi shte se nareche molitven dom. – V-k Iskra, br. 67, 8 noemvri 1994.]

Димитрова, Л. 2009 – Л. Димитрова Живителни корени. История, традиция, вяра. Казанлък, 2009. [L. Dimitrova. Zhivitelni koreni. Istoriya, tradiciya, vyara. Kazanlak, 2009.]

Дюлгеров, Д., Цоневски, И. 1937 – Д. Дюлгеров, И. Цоневски. Учебник по мисионерство. София, 1937. [D. Dulgerov, I. Tsonevski. Uchebnik po misionerstvo. Sofia, 1937.]

Игнатов, П. 2006 – П. Игнатов. Проблеми на евангелизма. София, 2006. [P. Ignatov. Problemi na evangelizma. Sofia, 2006.]

Кларк, Д. 2013 – Д. Кларк. Американците откриват българите 1834 – 1878 г. София, 2013. [D. Clark. Amerikancite otkrivat balgarite 1834 – 1878 g. Sofia, 2013.]

Кураев, А. 2001 – А. Кураев. Към протестантите за православието. София, 2001. [A. Kuraev. Kam protestantite za pravoslavieto. Sofia, 2001.]

Кунчев, М. 1991 – М. Кунчев. Желанието било голямо... Историята на една църква. – в. Искра, бр. 26, 3 юни 1991. [M. Kunchev. Zhelaniето bilo golyamo... Istoriyata na edna carkva. – V-k Iskra, br. 26, 3 juni 1991.]

Митев, Д. 2003 – Д. Митев. Инославни изповедания. Варна, 2003. [D. Mitev. Inoslavni izpovedaniya. Varna, 2003.]

Митрохин, Л. 1974 – Л. Митрохин. Баптизм. Москва, 1974. [L. Mitrohin. Baptizm. Moskva, 1974.]

Николс, Г. 2009 – Г. Николс. Иван Каргел и появата на баптистите в българския православен контекст. – В: Мисия на православния контекст, бр. 19, март 2009. [G. Nikols. Ivan Kargel i poavata na baptistite v balgarskiya pravoslaven kontekst. – V: Misiya na pravoslavniya kontekst, br. 19, mart 2009.]

Протоиерей Стефан Кючуков, 1939 – Протоиерей Стефан Кючуков. Привеждане в осиновяване на католици и протестанти. Духовно осиновяване. София, 1939. [Protoierey Stefan Kjachukov. Privezhthane v osinovyavane na katolicii i protestanti. Duhovno osinovyavane. Sofia, 1939.]

Серафим, А. 1992 – А. Серафим. Православие и инославие. София, 1992. [A. Serafim. Pravoslavie i inoslavie. Sofia, 1992.]

Трайков, В. 1979 – В. Трайков. Протестантските мисионери и борбата на българския народ за църковна свобода. – В: България в света от древността до наши дни. София, 1979. [V. Traykov. Protestantskite misioneri i borbata na balgarskiya narod za carkovna svoboda. – V: Balgaria v sveta ot drevnostta do nashi dni. Sofia, 1979.]

Шопов, П. 1974 – П. Шопов. Пропагандната и просветната дейност на Американските Библейски общества в българските земи през XIX в. – Известия на Института по история, т. 23, 1974. [P. Shopov. Propagandnata i prosvetna deynost na Amerikanskite Bibleyski obshtestva v balgarskite zemi prez XIX v. – Izvestiya na Instituta po istoriya, t. 23, 1974.]

Wardin, A. W., Jr. 1991 – A. W. Wardin, Jr. The Baptists in Bulgaria. – The Baptist Quarterly, XXXIV/4 (October, 1991.)

Съкращения:

ДА – Стара Загора – Държавен архив – Стара Загора [DA – Stara Zagora – Darzhaven arhiv – Stara Zagora].

Христианство, *Энци. сл., I* – Христианство. Энциклопедический словарь. Т. I. Москва, 1993. [Hristianstvo. Entziklopedicheskiy slovar. T. I. Moskva, 1993.]